

מצוות צדקה בפעולות משרד הסעד ובמדינת ישראל

מצוות צדקה שקולה כנגד כל המצוות (ב"ב ט.). "גדולה צדקה שמיים שנברא העולם עד עכשיו העולם עומד על הצדקה" (תנא דבי אליהו זוטא פ"א). ישראל רחמנים בני רחמנים, נתבעים ונותנים לכל דבר שבצדקה. ראוי לבחון כיצד מקיימת חברתנו כחברה מצוה זו. קנה המדה לבדיקת הדברים הם הלכות צדקה, כפי שמבוארים בגמרא ובפוסקים. לפנינו איפוא רשימה של שנים עשר דינים מהלכות צדקה. דינים אלו משקפים במיוחד את גישת ההלכה למצוה זו. משרד הסעד נתבקש לבאר האם הוא פועל לאור עקרונות אלו ואם לאו — מדוע. לכל שאלה שתי תשובות מקבילות. הראשונה של עו"ד ע. בלום בשיתוף עם דובר משרד הסעד מר א. הופמן והשניה של הרב ד. ויסברוד, מנהל הלשכה המחוזית של לשכת הסעד באזור תל אביב והמרכז. תודה מקרב לב למשתתפים ובמיוחד למר א. הופמן שנענה וטרח במסירות.

א. הנתינה וצורת הנתינה

1. "כמה נותנים לעני? די מחסורו אשר יחסר לו". כיצד: אם היה רעב יאכילהו. היה צריך לכסות — יכסהו. אין לו כלי בית — קונה לו כלי בית.. (שלחן ערוך, יורה דעה, סימן רנ" סעיף א).

על פי איזה עקרון ובאיזה צורה קובע משרד הסעד (או ביטוח לאומי וכ"ו) את צרכיו של העני ובאיזה מדה הוא נותן להם די מחסורם?

א. (עו"ד בלום ומר הופמן) העקרון שלפיו ניתנות מכסות הסעד מבוסס על אמת מידה שונה מזו הכתובה בשו"ע. קיימת אחדות במתן תמיכות הסעד ובקצבאות הביטוח הלאומי ולא נתנת תשומת לב למצב האינדבידואלי של הנזקק. תמיכת הסעד היא בדרך כלל פונקציה של ההכנסות של אוכלוסיות השכירים הנמוכות.

יחד עם זאת קיימת אפשרות לתת לנזקק מוזן למסגרת התמיכה הטבות שונות שעונות על צרכיו המיוחדים של נזקק פלוני. (שכ"ד, ביטוח בריאות, ביטוח לאומי וכיו"ב).

ב. (הרב ויסברוד) חוק שרותי סעד תשי"ח 1958 ותקנות שרותי סעד דרכי טפול בנזקקים תש"ך 1960 נותנים תשובה מלאה לשאלה זו.

הרב נפתלי בר-אילן

מכסת הסעד הנקבעת כפעם בפעם על ידי המנהל הכללי מבוססת ומחושבת על סל המזונות הנהוג במדינה, מותאם להלכה, היינו: אוכל, ביגוד, צרכי בית. ואם לזה מכוונת התורה ב"די מחסורו אשר יחסר לו", הרי שחוק סעד זה אינו חורג מהמסגרת ההלכתית בנושא זה.

2. "אין לו אשה ובא לשאת משיאים לו ושוכרים לו בית ומציעים לו מטה וכלי תשמישו ואכר כך משיאים לו אשה" (שלחן ערוך יורה דעה סי' ר"ג סע' א) "אשה שבאה לינשא לא יפחתו לה מנ' זוו ואם יש בכיס — מפרנסים אותה לפי כבודה" (שם סע' ב).

"גבאי צדקה שיש בידם מעות צדקה ישיאו בהם בתולות עניות שאין צדקה גדולה מזו" (שלחן ערוך שם סי' רמט' סע' טו').

הצדקה, לפי התורה, אינה באה לאפשר לאדם אמצעי קיום מינימליים בלבד. חובתה של החברה לתת לעני "די מחסורו" דהיינו האפשרות להקמת משפחה ועוד (וראה להלן). העזרה מתבטאת החל בשכירת דירה וכלה, במקרה שאי אפשר לשכור לו דירה, בהקצבה חד פעמית. מה עושה המדינה לעזור להשיא בני עניים?

א. כידוע לכם הבעיה העיקרית המכבידה על זוג צעיר להנשא ולהקים בית היא בעיית רכישת דירה. המדינה באמצעות שלוחותיה, משרד השיכון וחברות שיכון אחרות המקבלות את תמיכתה עושה הרבה למען זוגות צעירים. משרד הסעד אינו עוסק בנושא הזה, פרט למקרים יוצאים מן הכלל וחרیגים כגון: נערות שהרו מחוץ לנישואין ושניתן להשיאן לבחורים שלהם הרו.

ב. רשמית אין סעיפים תקציביים לכיסוי הוצאות הקשורות בנישואין (פרט לעוורים שמקבלים מענק מיוחד), אך במסגרת של צרכים מיוחדים ישנה אפשרות לסייע לצרכי נשואין.

ישנן חברות גדולות וקטנות העוסקות ב"הכנסת כלה" וכן עוזרות לכל מי שפונה אליהן. אשר לדיור, הדאגה לדיור אינו בתחום פעולותיו של משרד הסעד. משרד השיכון וחברות בנייה ציבוריות פועלות בכיוון שיכונים לזוגות צעירים. לעומת זאת ישנה אפשרות לשחרור משכר דירה מלא או חלקי, לפי הוראת תע"ס פרק ז מס' 81/66 מ"ד באדר תשכ"ז 16 בפברואר 1967 ומס' 258 מ"ח מנ"א תשל"א 20.8.71.

3. "יש מי שאומר שמצוות בית הכנסת עדיפה ממצות צדקה ומצות צדקה לנערים ללמוד תורה או לחולים עניים עדיף ממצות בית הכנסת" (שלחן ערוך סימן רמט' סע' טז').

"די מחסורו" היינו גם מחסורו הרוחני של העני. מה עושה המדינה על מנת לאפשר לבני עניים ללמוד תורה?

מצוות צדקה בפעולות משרד הסעד

א. אין היום במדינת ישראל מניעה כלכלית לרכישת השכלה לכל מי שמוכשר לכך, לרבות חינוך גבוה.
ב. חוק חינוך חובה מסדיר את כל עניני חינוך במדינה. משרד הסעד דואג לסידור ילדים במוסדות, לימוד מקצוע, סידורים בישיבות תיכוניות וסוגים אחרים של סידור ילדים, הכל לפי הצורך בכל המסגרות החינוכיות הקיימות השלמה לצרכים מיוחדים ניתנת כמענק לימודים מיוחד לתלבושת, ספרים וחמרי לימוד בהתאם להוראת תע"ס פרק 8 מס' 254/11 מ"ג באב תשל"א 26.7.71.

מודעה שפורסמה ע"י משרד הסעד

ה א ס א ת ה ז כ א י ל ס ע ד

הודעה מס. 1

האם בנך זכאי למענק לתלמיד?

הודעה להורי התלמידים

בבתי הספר העל-יסודיים

משרד הסעד יעניק בשנת תשל"ב מענק לתלמידים בסך — 220 ל"י לכל תלמידי בתי הספר העל-יסודיים, שהכנסת משפחתם לנפש אינה עולה על — 80 ל"י לחודש, פרט לאלה המוחזקים בפנימיות ע"י שרותי הסעד, או עלית הנוער.

מטרת המענק לסייע לך לצייד את בנך/בתך בכל הדרוש לו/לה להופעה סדירה בבית הספר: ספרים וחומרי לימוד, תלבושת אחידה ותלבושת גדנ"ע.

אם בנך/בתך לומד(ת) בבית ספר על יסודי (כתות ט' י' י"א י"ב) והכנסת משפחתך המחולקת למספר רהנפשות של בני משפחתך הסמוכים על שולחן אינה עולה על — 80 ל"י, נא פנה למנהל בית הספר בשבוע הראשון של תחילת שנת הלימודים, והבא אתך אישור על הכנסתך (תלוש משכורת, או אישור ממס הכנסה, או מביטוח לאומי, או מלשכת הסעד).

המענק יינתן בהמחאה על שם ההורים אשר תועבר באמצעות מנהלי בתי הספר בהתאם לרשימה שתוכן על ידם, כמתואם עם משרד החינוך.

התשלום יבוצע בסוף חודש אוקטובר.

כל המכיר אדם, או משפחה, הזכאים לדעתו למענק

לתלמיד, יביא תוכן הדברים לידיעתם.

"ומצות צדקה לנערים ללמד תורה... עדיף ממצות בית הכנסת"

4. "פחות מזה (דרגה נמוכה יותר של נתינת צדקה היא הדרגה המבויה כאן. הדרגה היותר בעלה בזכרת להלן סע' יא) הנותן צדקה לעני ולא ידע העני

הרב נפתלי בר-אילן

ממי מקבל... פחות מזה שיודע למי נותן ולא ידע העני ממי לוקח... (שלחן ערוך יורה דעה סימן רמט' סעיף ז).

החברה רוצה לעזור לעני אך העני מצדו מתבייש לקחתה. חובתה של החברה לא רק לתת את הכסף הדרוש אלא גם לעשות ככל יכולתה על מנת להקל על העני את קבלתו.

האם יש אפשרות לעזור לעני מבלי שידע כי המדינה עוזרת לו וכי הוא נמנה על רשימת העניים, באמצעות גבאי צדקה רשמיים או מתנדבים.

א. הממשלה והרשויות המקומיות, אינן יכולות לפעול בסתר ולכן אין אפשרות כי הנזקק לא יודע כי הוא מקבל סעד. יחד עם זאת נעשו מאמצים ציטם כדי להבטיח שמירת כבודו של הנזקק ע"י תשלומים באמצעות בנקים, הטלת סודיות על עובדי הסעד וכיו"ב. פרסום זכויות הנזקק ברבים גם היא באה להסיר בושח מכיון שהפרסום מבהיר שזו אחת מזכויותיו של אזרח המדינה ואין במתן התמיכה משום חסד.

ב. ברור שאין לערער על ההלכה, הקביעה שלה היא הצודקת. אך לצערנו לא מצאנו עוד את הדרך איך לבוא לעזרתו של הנזקק בן הטובים, המתבייש והיורד מנכסיו — לבוא לעזרתו, אם לא על ידי פניה רשמית בדרכים המקובלות.

ישנן לשכות הקובעות שעות קבלה מיוחדות לסוג נזקקים כאלה, אך אין זה הפתרון האידיאלי.

5. "צריך ליתן הצדקה בסבר פנים בשמחה ובטוב לבב, מתאוונ עם העני בצער ומדבר לו דברי תנחומים. ואם נתנה בפנים זועפות ורעות — הפסיד זכותו" (שלחן ערוך שם סימן רמט' סעיף ג).

העני בדרך כלל מיואש וחסר תקווה ממצבו. הרגשה זו עשויה להתחזק אם ירגיש כי הצדקה ניתנת לו בחוסר רצון. במקום שירגיש כי החברה רוצה בו ומעוניינת לעודד אותו — יתחזק יאוש. לעומת העזרה החומרית עומד הנזק הרוחני והפגיעה הנפשית. הנותן צדקה בסבר פנים רעות — הפסיד זכותו.

עובדי משרד הסעד נתבעים יותר מכל עובדי ממשלה אחרים, למלא את תפקידם באמונה ובמסירות ולטפל בכל מקרה בסבלנות ובאהבה. דרישה זו אינה קלה שכן עליהם לספול במקרים כה רבים והשגרתיות עשויה להכהות את הרגש. כיצד פועל משרד הסעד על מנת לשמור על המתח הרוחני הגבוה הנדרש במיוחד מעובדי משרדו?

א. הבעיה של קהות חושים הנוצרת ברבות הימים בקרב אנשים במגע יום-יומי עם טבל וצרות ידועה.

ננקטים צעדים שונים כדי להתגבר על בעיה זו על ידי רוטציה בתפקידים, קיום ימי עיון והשתלמויות וכיו"ב.

מצוות צדקה בפעולות משרד הסעד

ב. למי נותנים

6. "פחות מזה (אחת הדרגות בצדקה) שיתן לעני בידו קודם שישאל" (שלחן ערוך שם סימן רמט' סע' י').
ממעלות הצדקה לא לחכות עד שהעני יתבזה ויפנה בבקשת עזרה אלא להקדים ולהציע לו את העזרה הנחוצה.

עניים רבים בודאי אינם מנצלים את זכותם לעזרה מחמת בושה. הם אינם מוכנים להכניס את עצמם לקטגוריה של "עניים". האם בודק משרד הסעד את מספר העניים והאם פונים אליהם גם בלי פניה מצידם.

א. מסע פרסום.

ב. ההודעה לאזרח והפניה לשכנים ומכרים שידריכו את הנזקק למקום שעליו לדרוש את זכותו — נותנת תשובה לשאלה זו.
לאחרונה הציע משרד הסעד לחוקק חוק המחייב עובדי צבור להודיע לפקיד הסעד על כל מקרה של ילד נזקק עמו באו במגע לצורך עבודתם. חוק זה אף יחייב את פקיד הסעד לחקור ידיעות בדבר ילדים נזקקים. בצורה זו יוכל משרד הסעד להגיש לילד עזרה במועד וימנע את הדרדרותם של ילדים אלו למצבים חריפים יותר. חוק זה מבטא את הרעיון בדבר החוקה להתעניין במצבו של הנזקק גם בטרם הוא פונה (ובטרם הוא יודע שהוא יכול לפנות) לעזרה.

7. "ואפילו היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר והעני — קונה לו סוס ועבד..." (שלחן ערוך שם סימן רז' סע' א').

יש והצדקה ניתנת לאדם שיש לו צרכים מינמליים. המדובר הוא במי שהיה עשיר ולפתע ירד ממעמדו. מצות צדקה לתמוך בו ולאפשר לו לחיות כמקודם על מנת למנוע ממנו בושה ובזיון. גם אדם מבוסס ומסודר בחיי יום יום עשוי לעמוד, מסיבה בלתי צפויה, בקשיים כספיים: ילד נוסף למשפחה, בן משפחה נזקק לטיפול רפואי, שריפה פרצה בבית, האמצעים הכספיים המאפשרים חיי יום יום אינם מספיקים עוד. מצות צדקה לעזור לו עד שיחזור למסלול חייו הרגיל. האם ער משרד הסעד לצורה זו של עזרה והאם ביכולתו להגיש עזרה למקרים כאלה?

א. בחברה המודרנית האדם מנסה להגן על עצמו מפני סיכונים שונים על ידי ביטוחים שעומדים בשעת דחקו. לכן חלק מהארועים המתוארים כגון, נזקי מלחמה, נזקים הנובעים מתאונות עבודה ותאונות דרכים מכוסים על ידי ביטוחים אלה.

קיימים גם כלים ואמנם מגבלים, לטייע לאדם לשם שיקומו, אך משרד הסעד כבול בהנחיות המגבילות אותו למתן סיוע בשטח זה לנזקקים מוגבלים בלבד.

הרב נפתלי בר-אילן

ב. חוק הסעד עונה גם לשאלה זו. האפשרות קיימת במסגרת הסעיף בתקציבים לצרכים מיוחדים.

"די מחסורו אשר יחסר לו"

ה א ס א ת ה ז כ א י ל ס ע ד

הודעה מס. 2

לשכת הסעד המקומית נועדה להושיט עזרה תוך זמן סביר, לכל אדם הנוקק ופונה אליה. לאחר בדיקת הפניה. תמסור בכתב את החלטתה לפונה.

הפונה שלא קבל תשובה, תוך זמן סביר, או אם הוא רואה עצמו נפגע על ידי החלטת הלשכה, רשאי לפנות בכתב לוועדת ערר שעל יד כל רשות מקומית. ועדת ערר תבחון את הענין ותשיב לעורר.

מי זכאי לתמיכה כלכלית ?

זכאי לקבל תמיכת סעד מי שאין לו הכנסה, או שהכנסתו נמוכה מן הסכומים המפורטים בטבלה, ויוכיח את זכאותו במסמכים. להלן טבלת תמיכות הסעד החדש שה החל מחודש אוגוסט 1971. לפי מספר הנפשות הזכאיות לתמיכה.

* מענק למשפחות מרובות ילדים מהמוסד לביטוח לאומי וקצב-אות יוצאי צבא אינם נחשבים כהכנסה, אלא מתווספים לסכום הנייל.

* אשה בהריון החל מהחודש הרביעי להריונה, רואים את המשפחה כבעלת נפש נוספת לקבלת תמיכה.

* מי שהכנסותיו אינן מגיעות לגובה מכסת הסעד זכאי להש-למת הכנסתו, על מנת שתגיע לגובה מכסת התמיכה.

* ההפרש לחדשים אוגוסט-ספטמבר 71 ישולם במשך חדש ספטמבר.

כל המכיר אדם, או משפחה, הזכאים, לדעתו לתמיכת סעד, יביא תוכן הדברים לידיעתם.

מספר	הנפשות	
	מכסת התמיכה	איזור כפרי
1	123	86
2	193	134
3	251	177
4	300	209
5	342	241
6	382	266
7	422	291
8	462	316
9	502	341
10	542	366
כל נפש נוספת	+ 40	+ 25

מודעה שנתפרסמה מטעם משרד הסעד לאחרונה.

מצוות צדקה בפעולות משרד הסעד

ג. עדיפויות בנתינה

8. "עניי עירו קודמים לעניי עיר אחרת" (שלחן ערוך סימן רנ"א סע' ג) "והקופה — לעניי אותה העיר בלבד" (שלחן ערוך סימן רנ"ו סע' ד).
- הצדקה ניתנת מתוך הרגשת אחריות חברתית. ככל שהקרבה החברתית גדולה יותר — כך גם גדולה החובה לדאוג לצרכי העני. לנותן יש גם סיפוק רב בעובדה שהוא עוזר לעניים הגרים בסביבתו הקרובה, לעניים השייכים לחברה בה הוא חי. גם העני בטוח יותר כשהוא יודע שהחברה שלו דואגת לצרכיו.
- משרד הסעד פועל בעקרון ארצי ולא עירוני. הוא מקבל תקציב מהמדינה ומחלק אותו לפי קנה מידה ארצי. לאור החשיבות לתת לעני הרגשת שייכות לחברה מסוימת נשאלת השאלה האם פועל משרד הסעד גם על פי עקרון זה.
- א. לשכות הסעד בישראל פועלות במסגרת הרשות המקומית. כמעט כל עזרה הנתנת ע"י משרד הסעד נתנת באמצעות לשכות סעד אלה ובכך נשמר העקרון של היום קשר ישיר בין הקהילה לבין ענייה.
- ב. חוק שרותי סעד, תקנות בדבר דרכי טיפול בנוזקים, מסדיר את השתייכותו של הנוזק.
- נוזק העובר מרשות מוניציפאלית אחת לשניה, על הרשות הקולטת לתמוך בו מיד. סדרי ההתחשבנות בין הלשכות פורסמו בתע"ס פרק ד' מס' 114/69 מ"כט' באדר תשכ"ט 19 במרץ 1969.
9. "איש ואשה שבאו לשאול מזון — מקדימים אשה לאיש וכן אם באו לשאול כסות וכן אם באו יתום ויתומה לינשא מקדימים להשיא יתומה" (שלחן ערוך שם סי' רנ"א סע' ח).
- האשה בדרך כלל חסרת הגנה וזקוקה לעזרה ביתר דחיפות. היא קודמת איפוא לאיש בקבלת צדקה.
- האם עקרון זה בא לידי בטוי בפעולת משרד הסעד?
- א. נותנים זכות עדיפות ביחס לזכויות שונות כגון: סידור במוסד לאוכלוסיות החלשות אשר עליהם נימנים: זקנים, יתומים, אלמנות.
10. "כופים האב לזון בנו עני ואפילו הוא גדול" (סי' רנ"א סע' ד).
- כשמתבגר הבן יכול האב לטעון שעליו לפרנס את עצמו. אעפ"כ, במקרה שהבן עני מוטלת על האב החובה לפרנסו ולא על החברה כולה.
- האם עקרון זה בא לידי בטוי בפעולת משרד הסעד?
- א.ב. חוק לתיקון דיני משפחה (מזונות) תשי"ט 1959 אמץ לעצמו את כללי ההלכה החלים בדיני מזונות וחוק שירותי הסעד קבע מעמד לשר הסעד בתביעות מזונות. בשם שר הסעד מוגשות תביעות למזונות גם נגד הורים שבניהם הבגירים אינם מסוגלים לפרנס עצמם.
11. "שמונה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו. מעלה גדולה שאין למעלה הימנה — המחזיק ביד ישראל המך ונותן לו מתנה או הלואה או עושה שותפות או

הרב נפתלי בר-אילן

ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו שלא יצטרך לבריות ולא ישאל עוד... (שלחן ערוך שם סימן רמט' סע' ו').
הצדקה המעולה ביותר היא צדקה שתעזור לעני לשקם את עצמו, עד שיגיע למצב שלא יצטרך עוד לצדקה.
האם פועל משרד הסעד במגמה זו?

א.ב. למעשה זוהי מטרת המשרד והתכלית הסופי, לפי סיסמת משרדנו "מתמיכה לשיקום".

12. "שיעור נתינתה אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים ואם אין ידו משגת כ"כ יתן עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר ואחד מעשרה מדה בינונית פחות מכאן עין רעה" (שלחן ערוך שם סי' רמט' סע' א').

מבואר שהחויב לתת צדקה עד עשירית מנכסיו.

תקציב משרד הסעד בודאי אינו מהווה מעשר מהכנסותיהם של כל תושבי המדינה (מבלי לדון כאן בפרטות כיצד מחשבים זאת בדיוק). נמצא איפוא שכל עוד יש עניים מוטלת חובה לתת להם לפחות כמדה בינונית. משום מה אין משרד הסעד פונה לציבור בבקשה לתת צדקה, הן באופן אישי והן באמצעות גבאי צדקה (כולל משרד הסעד עצמו). משמעות פניה זו אינה בסכומים שיתקבלו אלא בעיקר מהצד ההינרוכי: להדגיש את העובדה שהאחריות למתן צדקה אינה מוטלת על מוסדות בלבד אלא על כל אחד באופן אישי. פניה מעין זו תיצור גישה שונה לחלוטין לגבי עניים המבקשים נדבות, בקשות ל"הכנסת כלה וכו'.

א. (1) תקציב שירותי הרווחה והסיוע כ־50,000,000 ל"י.

(2) אין דעתנו כי במדינת רווחה וסעד יש להטיל על הפרט

תפקידים המוטלים על החברה.

ארגוני מתנדבים, פעולה אנושית בלא כסף.

ב. אין צורך לפניית המשרד, כי בלעדיו פועלים במדינה מספר גדול של ארגונים העוסקים בהתנדבות בדרכי צדקה וחסד ותקציביהם באים בעיקר מהאוכלוסייה הישראלית.

משרד הסעד תומך בהם גם מבחינה מוסרית וגם מבחינה כספית ותקציביהם עולים על תקציב משרד הסעד הממלכתי.

גזירה וחנינה היא שישוב ארץ ישראל יבנה בצדקה כי
רצה הקדב"ה לזכות את כל ישראל הקרובים והרחוקים
לקחת חלק בבנין נחלת ה' ועל פי הכתוב "וקבצו מכל
ישראל כסף לחזק את בית אֵילֵיכֶם (דהיי"ב כד) ובבנין
ירושלים כלולות וצפונות עוד הרבה מצוות שבתורה

"קול התור" פרק א'